

MATURITNÍ OTÁZKY

český jazyk

souhrn učiva
testové úlohy

Věra Chudomelová
Karina Matějů

FRAGMENT

Maturitní otázky – Český jazyk

také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz

Doporučujeme další e-knihy v edici:
Maturitní otázky – Literatura – e-kniha
Maturitní otázky – Matematika – e-kniha
Maturitní otázky – Angličtina – e-kniha
Maturitní otázky – Dějepis – e-kniha
Maturitní otázky – Zeměpis – e-kniha

Věra Chudomelová, Karina Matějů
Maturitní otázky – Český jazyk – e-kniha
Copyright © Fragment, 2011

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

MATURITNÍ OTÁZKY

český jazyk

**Věra Chudomelová
Karina Matějů**

Obsah

Úvod	7
1. Jazykověda	9
1.1 Obecná jazykověda (Věra Chudomelová)	9
1.1.1 Jazykověda a její členění na jednotlivé disciplíny	9
1.1.2 Národní jazyk a jeho rozvrstvení	10
1.1.3 Genetická příbuznost jazyků	11
1.1.4 Vývojové tendence českého jazyka	11
1.1.5 Norma a kodifikace spisovného jazyka, jazyková kultura	13
1.2 Nauka o zvukové stránce jazyka (Věra Chudomelová)	16
1.2.1 Soustava českých hlásek	16
1.2.2 Česká spisovná výslovnost (slova domácí, slova přejatá)	17
1.2.3 Slovní přízvuk, větný přízvuk, členění na větné úseky, větná intonace	17
1.3 Nauka o grafické stránce jazyka (Věra Chudomelová)	21
1.3.1 Základní principy českého pravopisu	21
1.3.2 Vztah mezi zvukovou a grafickou stránkou jazyka	22
1.4 Lexikologie, frazeologie, sémantika (Věra Chudomelová)	25
1.4.1 Slovo a sousloví, víceslovné pojmenování, frazém	25
1.4.2 Význam lexikálních jednotek	25
1.4.3 Lexikální významové vztahy	26
1.4.4 Slovní zásoba a její vrstvy	27
1.4.5 Lexikografie	29

1.5	Nauka o tvoření slov (Věra Chudomelová)	34
1.5.1	Motivovanost a nemotivovanost slova	34
1.5.2	Stavba slova	34
1.5.3	Tvoření slov odvozováním (derivací)	35
1.5.4	Tvoření slov skládáním (kompozicí)	36
1.5.5	Zkratky a zkratková slova	36
1.5.6	Univerbizace, multiverbizace	37
1.6	Morfologie (Věra Chudomelová)	41
1.6.1	Slovní druhy a jejich vymezení	41
1.6.2	Gramatické kategorie jmen a sloves	42
1.6.3	Vývojové tendence v tvarosloví jmen a sloves	45
1.7	Syntax (Karina Matějů)	50
1.7.1	Syntax jako součást gramatiky přirozeného jazyka	50
1.7.2	Věta a výpověď	50
1.7.3	Syntax závislostní a syntax valenční	50
1.7.4	Rozbor věty podle závislostní syntaxe	51
1.7.5	Rozbor souvětí podle závislostní syntaxe	57
1.7.6	Valenční syntax	59
1.8	Výpověď a text (Karina Matějů)	66
1.8.1	Výpověď	66
1.8.2	Text	68

2.	Stylistika (Karina Matějů)	73
2.1	Jazyk, řeč a komunikace	73
2.2	Stylistika, styl a stylizace	73
2.3	Slohotvorní činitelé	73
2.4	Kompozice textu	74
2.5	Funkční styly	74
2.5.1	Funkční styl prostě sdělovací	74
2.5.2	Funkční styl publicistický	75
2.5.3	Funkční styl odborný	75
2.5.4	Funkční styl administrativní	75
2.5.5	Funkční styl umělecké literatury	75
2.5.6	Základy rétoriky, řečnický styl	75
3.	Nauka o komunikaci (Karina Matějů)	81
3.1	Komunikační situace	81
3.2	Komunikace kooperativní a konfliktní	82
3.3	Komunikace manipulativní	83
3.4	Argumentace	84
	Seznam doporučené literatury	89
	Rejstřík	92

Úvod

„Vzdělaný člověk má vždy v sobě bohatství.“

Phaearus

Jestliže držíte v rukou tuto publikaci, nepochybně je pro vás bohatství v podobě vzdělání důležité. Jedním ze zásadních jednotících prvků národa je i národní jazyk, jehož dobrá praktická i teoretická znalost svědčí o kulturní úrovni celé společnosti i intelektuální úrovni každého jednotlivce.

Český jazyk je v České republice povinným maturitním předmětem na všech typech středních škol, tudíž jsme shledaly potřebným vytvořit publikaci shrnující základní poznatky o našem mateřském jazyce a rovněž poskytující pomocí několika doporučení a základních a rozšiřujících úloh návod, jak se na maturitní zkoušku co nejlépe připravit. Zároveň může tato knížka posloužit jako základ přípravy k přijímací zkoušce z českého jazyka na vysokou školu.

Co nejdřív a co potom?

Ať už k maturitě z češtiny přistupujete s tím, že vás tento předmět baví a chcete se mu případně věnovat i dále na vysoké škole, či je pro vás jen nutným zlem, ideálním začátkem je vyčlenění si dostatečného množství času a stanovení časového harmonogramu. Můžeme vám sice doporučit postup po jednotlivých kapitolách po řadě, jak jdou v knize za sebou, neboť na sebe v mnohém logicky navazují, nicméně pokud je vám bližší metoda od známějšího k méně známému (případně od oblíbenějších témat k méně oblíbeným), určitě se jí držte. Nezapomeňte však alespoň trochu své pozornosti věnovat každé z částí požadovaných k maturitní zkoušce.

Jsi Čech a neumíš česky?

Jistě pro mnohé z vás důvěrně známé popichování, zejména ze strany rodičů, když se ze školy přinese ne právě uspokojivá známka z českého jazyka. Ačkoli něco na tom je: Uvědomte si, že řada věcí, o nichž se v této příručce píše, je vám nejen povědomá, ale často pro vás i zcela automaticky praktikovaná v konkrétních životních situacích, spíše jen možná nevíte, jak se danému jevu odborně říká. Každou takovou povědomost si s pojmy mnemotechnicky či přímým vypsáním do textu spojte! Bude se vám vše lépe vybavovat.

Úlohy

V této publikaci máte ke každé kapitole k dispozici několik základních a rozšiřovacích úloh, které si kladou za cíl prověřit, co jste si z bezprostředně předcházejícího textu zapamatovali, případně jak se vám podařilo zde shrnuté poznatky propojit s tím, co už je vám známé z předchozího studia na základní a střední škole. Pokud se vám nepodaří všechny úkoly vypracovat, projděte si příslušnou kapitolu ještě jednou.

„Zkouška z dospělosti“

Samotné zkoušení u maturity z jednoho předmětu trvá 15 minut. Tak dlouho trvá cesta tramvají zahrnující 7 průměrně dlouhých zastávek. To je doba dost krátká na to, aby byla věnována podrobným detailům, a dost dlouhá na to, abyste zkoušející přesvědčili o tom, že něco umíte.

1. Ještě na „potítku“ si sepište cokoli, co vás k tématu napadne.
2. Pokuste se využít i mezipředmětových vztahů.
3. Využijte vše, co máte na „potítku“ k dispozici: návodné otázky k tématu, Pravidla českého pravopisu apod.
4. Snažte se zachovat klidnou hlavu a vystupujte sebejistě.
5. Neupozorňujte nikoho zbytečně na to, že něco nevíte nebo že si na něco nemůžete vzpomenout.
6. Na začátku vaší „patnáctiminutovky“ seznámte všechny přítomné se svou otázkou a ve zkratce shrňte, o čem budete mluvit.
7. Začněte mluvit o tom, co bezpečně umíte.
8. Mluvte klidně a pomalu.
9. Za žádných okolností nepanikařte!

„Nic není tak obtížné a nedostupné, aby nad tím lidský duch neztvrdil.“

Seneca Mladší

Úspěšné zvládnutí přípravy a maturitní zkoušky vám přeje autorky.

1. JAZYKOVĚDA

1.1 Obecná jazykověda

„Něco jiného je vyspělost národního jazyka a něco jiného je úroveň národní kultury jazykové. Může se stát, že jazyková kultura národa pokulhává za jeho jazykem. To je případ váš, vy lidé čeští. Máte v rukou stradivárky, a hraje na nich jako šumaři; zdědili jste varhany, a myslíte, že je to flašinet.“

Pavel Eisner

1.1.1 Jazykověda a její členění na jednotlivé disciplíny

jazyk
hlavní lingvistické disciplíny
další lingvistické disciplíny

Jazykověda (= lingvistika; z lat. lingua – jazyk) je věda zabývající se **jazykem a řečí**. Z lingvistického hlediska lze jazyk (přírozený jazyk) chápat jako dorozumívací prostředek v rámci příslušného jazykového společenství. Základními složkami jazyka jsou jeho zvuková podoba, gramatika a slovní zásoba.

Lingvistiku lze členit na množství dílčích disciplín podle zkoumaného jazyka / zkoumaných jazyků a podle složky jazyka, jež je předmětem zkoumání dané disciplíny.

První způsob členění rozlišuje např. bohemistiku (disciplína studující češtinu), anglistiku (disciplína studující angličtinu), sinologii (disciplína studující čínštinu) apod., zároveň však také slavistiku (disciplína studující slovanské jazyky), indoevropistiku (disciplína zabývající se indoevropskými jazyky) atd.

Druhé kritérium vyděluje:

a) hlavní lingvistické disciplíny

- **fonetika** (nauka o zvukové stavbě jazyka a obecných zákonitostech jejího fungování v řeči) a **fonologie** (nauka o funkcích a vlastnostech jazykových znaků v systému jazyka)
- **morfologie** (= tvarosloví; nauka o slovních druzích a jejich gramatických kategoriích)
- **syntax** (= skladba; nauka o stavbě vět a souvětí)
- **lexikologie** (nauka o slovní zásobě) a **lexikografie** (nauka o teorii a praxi sestavování slovníků)
- **slovotvorba** (nauka o tvoření slov)
- **sémantika** (nauka o významové složce jazykových znaků)

b) další lingvistické disciplíny

- **rétorika** (= řečnictví a nauka o něm; zabývá se „uměním mluvit“, správnou formulací projevu)
- **stylistika** (nauka o výběru a užití jazykových prostředků v jazykových projevech)
- **textová lingvistika** (nauka o výstavbě souvislých jazykových projevů, textů)
- **etymologie** (nauka o původu slov)
- **dialektologie** (zabývá se dialekty, tj. místními variantami jazyka)
- **matematická lingvistika** (ke zkoumání jazyka využívá matematických metod)
- **psycholingvistika** (zabývá se psychickými procesy, které souvisejí s jazykem)

K nejvýznamnějším českým jazykovědcům se řadí:

Jan Blahoslav

– Gramatika česká, 1571

Jan Amos Komenský

– zamýšlený Poklad jazyka českého, materiál však roku 1656 shořel v Lešně

Josef Dobrovský

– Zevrubná mluvnice jazyka českého, 1809

Josef Jungmann

– Slovník česko-německý, 1835–1839

Jan Gebauer

– Historická mluvnice jazyka českého, 1894–1898, 1929

– Slovník staročeský, nedokončen

– Příruční mluvnice jazyka českého, 1900

– Pravidla českého pravopisu, 1902

Vilém Mathesius

– Čeština a obecný jazykozpyt, 1947

– Řeč a sloh, 1966

Bohuslav Havránek

– Vývoj spisovného jazyka českého, 1980

– spolu s **Aloisem Jedličkou** Česká mluvnice, 1951 (1. vyd.)

František Trávníček

– Historická mluvnice československá, 1935

– Mluvnice spisovné češtiny, 1948–1949

Vladimír Šmilauer

– Novočeská skladba, 1947

– Nauka o českém jazyku, 1979

Miloš Dokulil

– největší pozornost věnoval problematice tvoření slov, např. Obsah, výraz, význam, 1997

Josef Filippec

– nejvíce se věnoval lexikologii a lexikografii, např. Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie, 1961

- **pragmatická lingvistika** (zabývá se pragmatickými faktory řeči) a **paralingvistika** (k paralingvistickým projevům patří zejména gestikulace a mimika)
- **neurolingvistika** (zabývá se poruchami řeči, jež byly způsobeny poškozením mozku)
- **sociolingvistika** (zabývá se vztahy mezi jazykem a společností)
- **etnolingvistika** (studuje jazyk, příp. kulturu přírodních národů) a **lingvistická antropologie** (na základě lingvistických teorií přispívá k objasňování podstaty lidské bytosti)
- **filozofie jazyka**

František Daneš

– nejvíce se zaměřuje na skladbu češtiny, např. *Věta a text*, 1985

Miroslav Komárek

– Příspěvky k české morfologii, 1978

Jan Kořenský

– Konstrukce gramatiky ze sémantické báze, 1984

1.1.2 Národní jazyk a jeho rozvrstvení

národní jazyk
spisovný jazyk
nářečí
interdialekty
a obecná čeština

Národní jazyk je jedním z jednotlicích prvků národa. Nezřídka je však jeden jazyk národním jazykem více národů (např. němčina).

Národní jazyk lze členit na:

- reprezentativní formu – **spisovný jazyk**
- **nářečí, interdialekty a obecnou češtinu** (z hlediska územní diference)
- **profesní mluvu, slang, argot** (z hlediska sociální diference)

Územně (regionálně) vymezené útvary jazyka:

Spisovný jazyk – má funkci národně reprezentativní a řídí se kodifikací. Hovoří se o něm také jako o **prestižním jazykovém útvaru**. Jeho přípustné oblastní variety nejsou příliš časté, nicméně existují (např. znělá i neznělá výslovnost skupiny *sch* [*sch/zh*]). Spisovný jazyk je odvozen od původního středočeského nářečí. Za jeho součást lze považovat i tzv. *hovorovou češtinu*, tj. mluvenou podobu spisovného jazyka.

Nářečí (dialekty) – jde o územně vymezené jazykové útvary, které slouží k běžnému mluvenému dorozumívání. Vzájemné nářeční rozdíly i odchylky od spisovného jazyka se začaly pomalu stírat v souvislosti s migrací obyvatelstva, s postupujícím vyrovnáváním životního stylu ve městech a na venkově a také s rychlým vývojem v oblasti komunikačních technologií.

Interdialekty – jsou to poměrně nestabilní jazykové útvary a od dialektů se liší zejména svou rozsáhlejší územní působností. Na území Čech a Moravy bývají nejčastěji vymezovány tři interdialekty: východomoravský, středomoravský a obecná čeština.

Obecná čeština – na rozdíl od ostatních interdialektů se objevuje velmi často také v moderním dramatu a krásné literatuře, čímž se v podstatě stává nespisovným jazykovým útvarem s celonárodní působností a přestává být chápána jako interdialekt.

Sociálně vymezené nespisovné útvary (poloútvary) jazyka:

profesní mluva
slang
argot

Profesní mluva – je charakteristická pro určité pracovní prostředí (např. zdravotnické) a vzniká čistě z praktické potřeby. Profesionalismy (pojmy profesní mluvy) mohou někdy vstupovat do spisovného jazyka a obohacovat terminologii příslušných oborů.

Slang – oproti profesní mluvě je vytvoření a užívání slangu dáno společenskou solidaritou (někdy touhou po originalitě) v rámci určitého zájmového (příp. pracovního) prostředí (např. studentský slang). Zvláštním případem je slang myslivecký, neboť je pevně ustálený v celém střeoevropském prostoru a v mysliveckém prostředí je závazný.

Argot – jde o tajnou mluvu izolovaných skupin společnosti, zpravidla spjatých s tzv. podsvětím. Příčinou vzniku a užívání argotu je podobně jako u slangu vzájemná solidarita příslušníků dané skupiny a snaha o to, aby veřejnost daným výrazům nerozuměla. Typickým příkladem je mluva zlodějů, prostitutek, pasáků, vězňů, distributorů a uživatelů drog apod.